

МІЖНАРОДНІ ЗАСАДИ МИРОВОЇ УГОДИ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

INTERNATIONAL PRINCIPLES OF SETTLEMENT AGREEMENT IN CIVIL PROCEEDINGS

Лазур Я.В., д.ю.н., професор,
декан юридичного факультету
Ужгородський національний університет
ORCID ID: 0000-0002-7520-7167

Заборовський В.В., д.ю.н., професор
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородський національний університет
ORCID ID: 0000-0002-5845-7535

Червко П.П., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Ужгородський національний університет
ORCID ID: 0000-0002-5311-324X

Стаття присвячена дослідженню міжнародно-правових засад інституту мирової угоди в цивільному процесі.

Авторами виділяються передумови актуалізації розвитку на міжнародному рівні засобів примирення сторін цивільної справи, які зводяться до закріплення та еволюції на міжнародно-правовому рівні принципу доступності до правосуддя. Відповідно до цього принципу кожна держава повинна гарантувати будь-якій особі право на ефективний судовий захист. Указаний міжнародно-правовий стандарт знайшов закріплення в багатьох конституціях країн світу та став визначальним принципом процесуального права. Але подібний підхід призвів до збільшення навантаженості на суд, що позначилося на якості такої функції суду як правозахисної функції. Відзначається, що криза судової системи в другій половині ХХ ст. поступово вирішувалася за рахунок формування розгалуженої системи альтернативного вирішення спорів, одним із засобів якого стає мирова угода.

Аналізуються численні міжнародно-правові документи, які рекомендують державам для подолання звантаженості судової системи використовувати в якості виходу із ситуації інститут примирення сторін як до початку судового процесу, так і під час розгляду судової справи на будь-якій стадії. Відзначається, що дана проблема має вирішуватися комплексно, не тільки судом, але й іншими органами держави та правоохоронними інституціями, які повинні спонукати сторін до примирення (напр., адвокати).

Аналізується національне законодавство, де робиться невтішний висновок, що серед важливих завдань цивільного судочинства в ст. 2 ЦПК України не названо примирення сторін, як це має впливати з досліджених міжнародних документів, у першу чергу документів Ради Європи. З іншого боку, як позитивний аспект розвитку національного цивільного процесуального законодавства відзначається закріплення самостійних процедур, що спеціально були розроблені задля примирення сторін цивільної справи: медіація та врегулювання спору за участі судді. Указані процедури об'єднує використання медіаційних (посередницьких) технологій, де результат примирення може бути оформлений у вигляді мирової угоди.

Ключові слова: завдання цивільного процесу, міжнародне (європейське) право, примирення, мирова угода, медіація, врегулювання спору за участі судді.

The article is devoted to the study of the international legal foundations of the institution of a settlement agreement in civil proceedings.

The authors highlight the prerequisites for the actualization of the development at the international level of the means of reconciliation of the parties to a civil case, which boil down to the consolidation and evolution at the international level of the principle of access to justice. According to this principle, every state must guarantee to any person the right to effective judicial protection. This international legal standard has been enshrined in the constitutions of many countries of the world and has become a defining principle of procedural law. But such an approach led to an increase in the workload on the court, which affected the quality of such a function of the court as a human rights function. It is noted that the crisis of the judicial system in the second half of the 20th century was gradually resolved due to the formation of an extensive system of alternative dispute resolution, one of the means of which is a settlement agreement.

Numerous international legal documents are analyzed, which recommend that states use the institution of reconciliation of the parties as a way out of the situation to overcome the overload of the judicial system, both before the start of the court process and during the consideration of the court case at any stage. It is noted that this problem should be solved comprehensively, not only by the court, but also by other state bodies and law enforcement institutions, which should encourage the parties to reconcile (eg, lawyers).

The national legislation is analyzed, where the disappointing conclusion is made that among the important tasks of civil justice in Art. 2 of the Civil Code of Ukraine does not mention the reconciliation of the parties, as it should follow from the studied international documents, primarily documents of the Council of Europe. On the other hand, as a positive aspect of the development of national civil procedural legislation, the consolidation of independent procedures, which were specially designed for the reconciliation of the parties to a civil case, is noted: mediation and dispute settlement with the participation of a judge. These procedures are united by the use of mediation technologies, where the result of reconciliation can be formalized in the form of a settlement agreement.

Key words: tasks of the civil process, international (European) law, reconciliation, peace agreement, mediation, dispute settlement with the participation of a judge.

Постановка проблеми. Метою цивільного процесу виступає ефективний захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Дана мета чітко визначена в ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (далі ЦПК) [1]. Для досягнення вказаної мети потрібно реалізувати наступні задачі цивільного судочинства: справедливо, неупереджено та своєчасно розглянути і вирішити цивільну справу. Але своєчасність

розгляду цивільної справи не завжди пов'язана із її вирішенням по суті судом, до якого сторони звернулися. Їм дається можливість самостійно врегулювати існуючий між ними спір, а на суд покладається обов'язок сприяти їм у цьому. Самостійне врегулювання спору між сторонами може проводитися у формі такої примирної процедури як укладення мирової угоди.

На сьогодні однією із актуальних проблем, що стоїть перед правосуддям багатьох країн світу є проблема зван-

таженості судів судовими справами, окремі аспекти якої були предметом нашого наукового дослідження [2; 3; 4; 5]. У численних нормативно актах на міжнародно-правовому рівні (Загальній декларації прав людини, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та Міжнародному пакту про громадянські і політичні права, а також в ряді інших) закріплена норма, за якою держава повинна гарантувати кожному право на судовий захист. Даний міжнародний стандарт знайшов втілення в багатьох основних актах (конституціях) країн світу та став фундаментальним принципом процесуального права: принципом доступності до правосуддя. Відповідно до його змісту будь-якій особі гарантується можливість скористатися справедливим та ефективним судовим захистом. Для забезпечення цього поступово формувалася необмежена судова юрисдикція, де на розгляд суду можна було винести рішення будь-якого правового спору. В підсумку, це призвело до кризи судової системи, у відповідь на яку в другій половині XX ст. стало формування розгалуженої системи альтернативного вирішення спорів (alternative dispute resolution – ADR) [6, с. 64–65]. Мирова угода в цивільному процесі належить до числа засобів ADR, використання якого заохочується на міжнародно-правовому рівні. З цих міркувань є потреба у проведених аналізі міжнародно-правових актів, які мають відношення до мирової угоди в цивільному судочинстві, щоб виявити міжнародні стандарти її застосування під час розгляду та вирішення цивільних справ.

Стан опрацювання. Міжнародні аспекти мирової угоди в цивільному процесі у вітчизняній правовій доктрині майже не досліджувалися. Фрагментарно їх вивчали П. Ф. Немеш, С. В. Прушак, В. П. Феннич та інші науковці. Проте, вони здебільше звертали уваги на міжнародні аспекти розвитку засобів альтернативного врегулювання спорів вцілому чи медіації зокрема, а не мирової угоди.

Метою статті є визначення міжнародно-правових аспектів регламентування мирової угоди в цивільному процесі під час розгляду та вирішення цивільних справ.

Виклад основного матеріалу. Одним із визначальних міжнародних актів, який має відношення до мирових угод у цивільному процесі виступає Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 року. Незважаючи на те, що дана конвенція в ст. 6, яка називається «Право на справедливий суд», закріплює згадану нами доступність до правосуддя [7], її положення, як зауважує С.В. Прушак, визначають пріоритетність альтернативних способів вирішення спорів шляхом прийняття до судового розгляду справи лише після невдалої спроби її вирішення альтернативним шляхом [8, с. 41].

Комітетом Міністрів Ради Європи на 68 засіданні заступників міністрів 14 травня 1981 року була ухвалена Рекомендація № R (81) 7 державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя. Указана Рекомендація заклала посередницький підхід щодо вирішення правових спорів: «слід вжити заходів зі сприяння примиренню або, де це належно, заохочення сторін до примирення або дружнього врегулювання спору до започаткування судового провадження або в його ході» (п. 3) [9].

Черговим актом Ради Європи, де піднімалося питання примирення сторін у судовому процесі є Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (86) 12. Вона була прийнята з метою застосування заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах. Для цього рекомендували державам-членам закріпити серед завдань суду сприяння примиренню сторін як поза судовою системою, так і до або в ході судового розгляду. Серед заходів, які рекомендували закріпити було вказано наступне: а) передбачати разом із відповідними стимулами процедури примирення до судового провадження або інші способи врегулювання спорів поза рамками судового провадження; б) покласти на суддів як одне з основних завдань

обов'язок сприяти дружньому врегулюванню спорів усіма можливими методами і з всіх дотичних питань до початку судового провадження у справі чи на будь-якому етапі такого провадження; в) вважати етичним обов'язком адвокатів або запропонувати компетентним органам визнати в якості такого обов'язку сприяння примиренню з іншою стороною до початку судового провадження у справі чи на будь-якому етапі такого провадження. Крім того, було зазначено, що за допомогою необхідних засобів і у відповідних випадках вжити заходів для полегшення доступу до альтернативних методів розв'язання спорів та підвищення їхньої ефективності як процедур, здатних замінити судове провадження (п. VII) [10]. Звертає увагу на себе, що примирення сторін в якості обов'язку рекомендувалося передбачити для адвокатів або компетентних органів, тобто, щоб не тільки один суд спонукав сторін до цього.

Європейська Рада на своєму засіданні в Тампере 15 і 16 жовтня 1999 р. закликала держави-члени до впровадження альтернативних позасудових процедур. У травні 2000 р. Рада прийняла Висновки про альтернативні методи вирішення спорів, які регулюються цивільним і господарським законодавством, зазначивши, що встановлення основних засад у цій сфері є необхідним кроком у напрямку до забезпечення належного розвитку та функціонування позасудових процедур для вирішення спорів у цивільних та господарських правовідносинах, з метою спростити і покращити доступ до правосуддя. У квітні 2002 р. Комісія представила Зелену книгу про альтернативне вирішення спорів, які регулюються цивільним та господарським законодавством, беручи до уваги існуючу ситуацію щодо методів альтернативного вирішення спорів у Європейському Союзі та ініціюючи широкі консультації з державами-членами та зацікавленими сторонами щодо можливих заходів зі стимулювання використання медіації. В 2008 році була прийнята Директива Європарламенту та Ради «Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах» (№ 2008/52/EC), метою якої є спрощення доступу до способів альтернативного вирішення спорів та сприяння мирному врегулюванню спорів, заохочення використання медіації та забезпечення збалансованості взаємовідносин між медіацією та судочинством [11]. І хоча дана Директива стосується медіації, але її використання в цивільному процесі України може завершитися укладенням мирової угоди, яку повинен буде затвердити суд, якщо він зупинив провадження у справі щоб сторони могли провести медіацію (ч. 7 ст. 49, п. 4¹ ч. 1 ст. 251 ЦПК). Фактично йдеться про те, що медіація як примирна процедура може мати своїм результатом укладену мирову угоду, якщо сторони цивільної справи вирішили скористатися послугами медіатора.

Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010 р. закликає держав-членів «сприяти застосуванню механізмів альтернативного вирішення спорів» (п. 39) [12].

Директива Європарламенту і Ради про альтернативне вирішення спорів зі споживачами від 21 травня 2013 року була прийнята, щоб споживачі могли повною мірою використовувати потенціал внутрішнього ринку, ADR повинен бути доступним для всіх типів внутрішніх і трансграничних спорів, що охоплені цією Директивою, процедури ADR повинні відповідати послідовним вимогам до якості, застосовним у Союзі, а споживачі та торговці повинні знати про існування таких процедур [13].

Міжнародні акти приділяють увагу такому важливому питанні як виконання мирових угод на території іноземної держави. Так, свого часу була прийнята Брюссельська конвенція з питань судової компетенції та виконання рішень у сфері цивільних та торговельних справ від 27 вересня 1968 р., де ст. 51 зазначала, що мирові угоди, які були

укладені перед суддею в процесі провадження та які можуть бути примусово виконані в державі походження, примусово виконуються відповідно до тих самих вимог, що й офіційні документи. Відповідно до ст. 50 цієї Конвенції, офіційний документ, який визнається справжнім і щодо якого можливе примусове виконання в одній із держав, визнаватиметься такою в іншій Договірній державі за заявою, поданою відповідно до положень статті 31 [14]. Як зазначає Ю.В. Черняк, оскільки сфера застосування Брюссельської конвенції обмежується територією держав — членів Європейського Економічного Співтовариства, її положення з деякими змінами та поправками, ввійшли до Конвенції про міжнародну підсудність та виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ, по якій велись переговори між державами Європейського Союзу та членами Європейської асоціації вільної торгівлі і яка була підписана у м. Лугано 14 вересня 1988 р. На відміну від Брюссельської конвенції, до Луганської конвенції можуть приєднуватися і ті держави, які не є членами Європейського Союзу та Європейської асоціації вільної торгівлі (ст. 60 Луганської конвенції 1988 р.) [15, с. 320]. У рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права була підписана між Європейським Союзом та Україною Гаазька конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 2 липня 2019 року. Її норми застосовуються до визнання та виконання судових рішень у цивільних або комерційних справах не тільки між країнами ЄС та Україною, оскільки це багатосторонній міжнародний документ, що відкритий для підписання будь-якою державою. Для України дана

Конвенція набрала чинності 1 вересня 2023 року. Мирові угоди в цій Конвенції присвячена окрема стаття: «мирові угоди (transactions judiciaires), затверджені судом Договірної Держави або укладені під час провадження у суді Договірної Держави і які є такими, що підлягають виконанню у такий самий спосіб, що й судові рішення в Державі ухвалення, виконуються відповідно до цієї Конвенції у такий самий спосіб, що й судові рішення» (ст. 11) [16].

Питання виконання судових рішень, якими затверджуються мирові угоди на території іноземної держави може бути предметом не тільки багатосторонніх міжнародних договорів, але й двосторонніх, якими вирішується питання надання правової допомоги.

Висновки. Завдяки зусиллю міжнародних організацій інститут примирення був не тільки включений до внутрішніх процедур цивільного судочинства, але визначений в якості важливого завдання, над досягненням якого мають працювати не тільки судді, але й адвокати та компетентні органи держави. Нажаль, але національне законодавство, зокрема ЦПК України, серед важливих завдань цивільного судочинства в ст. 2 до сих пір не називає примирення сторін, як того вимагають проаналізовані нами міжнародні документи. З іншого боку, варто відзначити, що вітчизняний цивільний процес може запропонувати сторонам дві самостійні процедури, які спеціально були розроблені задля їх примирення: медіація та врегулювання спору за участі судді. Перша процедура позасудова, а інша – судова. Їх об'єднує використання медіаційних (посередницьких) технологій, де результат примирення може бути оформлений у вигляді мирової угоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.
2. Булеца С.Б., Заборовський В.В., Стойка А.В. Малозначність справи як критерій обмеження доступу до суду касаційної інстанції в цивільному судочинстві України. *Visegrad journal on human rights*. 2019. № 1 (Volume 2). P. 23-30.
3. Заборовський В.В., Семерак О.С., Стойка А.В. Касаційне оскарження рішення суду в аспекті принципу *res judicata* крізь призму практики Європейського суду з прав людини. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 1. С. 347-350. URL: http://pap.in.ua/1_2019/105.pdf
4. Заборовський В.В., Булеца С.Б., Стойка А.В. Спрощене позовне провадження як особлива форма здійснення цивільного судочинства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2019. Вип. 56. Т. 1. С. 76-82.
5. Заборовський В.В., Манзюк В.В., Стойка А.В. Перегляд судових рішень: теоретико-правове дослідження практики Європейського суду з прав людини щодо доступу до правосуддя. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 383-389. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.05.71>
6. Немеш П.Ф., Феннич В.П. Курс цивільного процесу: Особлива частина. Підручник. Книга 1. Ужгород: Вид-во «Рік-У», 2023. 534 с.
7. Європейська конвенція про захист прав людини та основних свобод від 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#n328.
8. Прущак Є.В. Врегулювання спору за участі судді в цивільному судочинстві: дис. ...докт. філософ. «Право». Одеса, 2020. 192 с.
9. Рекомендація № R (81) 7 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів, що полегшують доступ до правосуддя від 14 травня 1981 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/08.pdf>.
10. Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо заходів з попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16 вересня 1986 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/06.pdf>.
11. Про деякі аспекти медіації у цивільних та господарських правовідносинах: Директива Європарламенту та Ради від 21 травня 2008 р. № 2008/52/ЄС. URL: <https://ukrmediation.com.ua/images/DOCS/Model-documents/mediation-directive-ukr.pdf>.
12. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text.
13. Директива Європарламенту і Ради про альтернативне вирішення спорів зі споживачами від 21 травня 2013 р. 2013/11/ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/%D0%94%D0%B8%D1%80%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%B0%202013%2011%20%D0%84%D0%A1.pdf>.
14. Брюссельська конвенція з питань судової компетенції та виконання рішень у сфері цивільних та торговельних справ від 27 вересня 1968 р. URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=00MLEB077E>.
15. Черняк Ю.В. Сфера застосування Брюссельської конвенції про міжнародну підсудність та виконання судових рішень з цивільних і торговельних справ від 27.09.1968 р. *Наукові записки НаУКМА*. 2002. Том 20. Спеціальний випуск: у двох частинах. Частина 2. С. 317-319.
16. Конвенція про визнання та виконання іноземних судових рішень у цивільних або комерційних справах від 2 липня 2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973_001-19#doc_info.